

Türkiye'ye radar sistemlerinin kurulması ve Romanya'ya da füzesavar sistemlerinin konuşlandırılması önerisi Kasım 2010'da Lizbon'da yapılan NATO zirvesinde onaylanmıştır.

2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış

An Outlook on the Security Circle of Turkey
in the Middle East in Spring 2012

Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

Okan Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
mustafa.kibaroglu@okan.edu.tr

Abstract

As a result of the foreign policy initiatives developed under the influence of “zero problem policy with neighbors” doctrine, it was estimated that a “spring atmosphere” would take place in intra-regional relations and that bilateral and multilateral relations between Turkey and the countries in the region would be carried to further stages. However, the events taking place across the Middle Eastern geography for some two years, and the “Arab Spring” process which has rapidly taken place led to certain reverse developments in terms of the relations with close neighbors in particular. In the recent period, the state of relations between Turkey, Iran and Syria; and the effects of the attitude and behaviors of Russia and Israel towards the region on the aforesaid relations should be evaluated especially within the scope of the “Missile Shield” project.

Ortadoğu’da meydana gelen olaylar ve “Arap Baharı” süreci, Türkiye’nin bölgeye yönelik politikaları açısından beklentilerine uygun sonuçlar vermiş olsa da özellikle yakın komşularla ilişkiler bakımından tersine gelişmelerin yaşanmasına da neden oldu.

Giriş

Türkiye son on yıldır Ortadoğu’da uzun yıllardır hakim olan reel politik dogmaları ve refleksleri ortadan kaldırmaya, onları aşmaya çalışan bir dış politika takip etme gayreti içinde oldu. Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu’nun akademik kimliği ile özdeşleşen “komşularla sıfır sorun” doktrininin etkisi altında geliştirilen dış politika girişimlerinin ürünleri görülmeye de başlandı. Bu çerçevede, Irak ve Suriye ile “Ortak Bakanlar Kurulu” toplantıları gerçekleştirildi ve her biri ile 50 civarında “İşbirliği Protokolü” imzalandı; İran’ın tartışmalı nükleer programı konusunda uluslararası bir deklarasyona imza atması sağlandı. Sayıları çoğaltılabilecek bu ve benzeri girişimler sonucunda bölge içi ilişkilerde “bahar havası” yaşanması ve Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ikili ve çoklu düzeydeki ilişkilerin daha ileri safhalara götürülmesi düşünülüyordu. Ancak, yaklaşık son iki yılda Ortadoğu coğrafyasının genelinde meydana gelen olaylar ve hızlı bir şekilde yaşanan “Arap Baharı” süreci, bir yönüyle Türkiye’nin bölgeye yönelik politikaları açısından beklentilerine uygun sonuçlar vermiş olsa da (örneğin, Tunus, Libya ve Mısır’da diktatörlüklerin devrilmesi ve reform süreçlerinin önünün açılması gibi), özellikle yakın komşularla ilişkiler bakımından tersine bazı gelişmelerin yaşanmasına sebep olduğu da gözlemlenmiştir. Bu çalışmada, son dönemde Türkiye ile sınır komşuları olan İran ve Suriye arasındaki ilişkilerin durumu ile Rusya’nın ve İsrail’in bölgeye yönelik tutum ve davranışlarının bu ilişkilere olan etkileri değerlendirilecektir.

İran’ın “Füze Kalkanı” Projesine Tepkisi ve Türkiye’nin Tutumu

Uluslararası güvenlik konularında çalışan uzmanlar ve akademisyenler, uluslararası politikanın ağırlık merkezinin Kuzey Atlantik-Avrupa ekseninden, Ortadoğu-Avrasya eksenine doğru kaymakta olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Yeni stratejik dengelerin oluşmakta olduğu geniş coğrafyanın merkezinde bulunan ve gelecek on yıllarda klasman yükselterek bölgesel bir güç olmaktan küresel bir güç olmak yönünde çaba sarf edecek ülkelerin başında şüphesiz Türkiye ve İran gelmektedir.² Türkiye ile İran arasında günümüzde ikili düzeyde ilişkilerinin seviyesi hem ekonomik hem siyasi alanlarda 20. yüzyıl’da olmadığı kadar ileri aşamalara varmış olmakla beraber, iki ülke arasında aynı zamanda gizli bir rekabet olduğu da, özellikle tarihçilerin ve Ortadoğu konularını çalışan akademisyenlerin teslim ettikleri ve bölgesel dış politika analizlerinde unutulmaması gereken bir gerçektir.³

Türk-İran ilişkilerinde son dönemde iki konu sorunlu olarak öne çıkmaya başlamıştır. Tarafların yüzyılları aşan devlet deneyimlerinden gelen birikimle, aşağıda sözü edilen netameli konulara yaklaşımlarındaki olgunluk sayesinde, sorunların kriz ya da çatışma noktasına varması beklenmese de, yakın zaman öncesine kadar sergilenen sıcak tavırların bir nebze de olsa azalmakta olduğu gözden kaçmamaktadır. Buradan hangi noktaya varacağını kestirmek güç olmakla beraber, söz konusu sorunlara taraf olan diğer aktörlerin tutumlarının da Türkiye-İran ilişkilerinin geleceğini belirlemede etkili olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ahmet Davutoğlu İran'a yapacağı ziyaret öncesinde "Bölgesel bir soğuk savaş çıkarmak isteyenler var. Bunu engellemeye kararlıyız. Tahran'a götüreceğim önemli mesajlardan biri de budur" demişti.

Söz konusu sorunlardan bir tanesini, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü NATO'nun "Füze Kalkanı" olarak bilinen hava savunma sistemlerinin en önemli parçalarından biri olan radar sistemlerinin Türkiye topraklarına yerleştirilmesi kararının Eylül 2011'de Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından resmen açıklanması teşkil etmektedir. İkinci sorunu teşkil eden konu ise, Türkiye'nin Suriye'de yaşanan şiddet ortamına yönelik en üst seviyeden yapmış olduğu uyarılar ve nihayetinde Suriye devletini yöneten elit kitleye yönelik olarak almış olduğu etkin yaptırım kararı olmuştur. Bu iki konuda Türkiye'nin izlediği tutum, İran'ı direkt olarak hedef almayan, ancak Füze Kalkanı konusunda NATO ittifakı üyesi olmasının getirdiği sorumlulukla hareket etmek; Suriye konusunda ise, hemen sınırları ötesinde yaşanan

insanlık dramına kayıtsız kalmamak prensibi ile hareket etmek şeklinde olmuştur.

2011 Aralık ayı içinde İran Savunma Bakanı Ahmed Vahidi, ABD tarafından nükleer tesislerine yönelik bir saldırıya maruz kalmaları durumunda kendilerini savunmalarına ya da karşı saldırı yapmalarına engel teşkil edebilecek Füze Kalkanı'nın önemli unsurlarından olan radar sistemlerinin konuşlandırıldığı Malatya Kürecik'i vurabileceklerini ifade etmişti.⁴ Bu açıklamaya Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun tepkisi sonrasında İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salahi yatıştırıcı açıklamalar yapmak durumunda kalmıştı.⁵ Daha sonra Davutoğlu'nun İran ziyareti sırasında karşılıklı yapılan açıklamalarla tansiyon düştü. İki sebepten dolayı olması gereken

de buydu. Birincisi, Türkiye'nin ABD tarafından geliştirilen hava savunma sistemlerine olan ilgisi yeni değildi, dolayısıyla İran'ın bu karardan alınmasını gerektiren özel bir durum yoktu. İkincisi, Türkiye, Kasım 2010'da Lizbon'da toplanan NATO zirvesinde Füze Kalkanı projesinin İttifak bünyesinde konuşlandırılması ve geliştirilmesi kararının alınması tartışmalarında İran'ın isminin açıkça "düşman ülke" olarak kayıtlara geçirilmesine şiddetle karşı çıkmış ve bu tavrını kabul ettirmişti. İran, o dönemde Türkiye'yi Füze Kalkanı Projesi konusunda eleştirmek bir yana, zirvedeki tutumu sebebiyle takdir etmişti. Bu sebeple, son dönemde dile getirilen bazı görüşler ve sert açıklamalar anlaşılır bir zemine oturmaktadır.

Füze Kalkanı, esas itibarıyla, ABD'nin 1990'lı yıllarda geliştirdiği Ulusal Füze Savunma Sistemi'nin (*National Missile Defense - NMD*) 2000'li yıllarda NATO ülkelerini ve İsrail, Japonya, Güney Kore ve Avustralya gibi ABD'nin stratejik müttefiklerini de kapsayacak şekilde geliştirilmesi ile oluşmaya başlayan küresel boyutta entegre hava savunma sistemine verilen isimdir.⁶ Türkiye'nin konuya olan ilgisi 1990'ların başına kadar uzanmaktadır. Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında girilen 1991 Körfez Savaşı öncesinde, Saddam Hüseyin yönetiminin sahip olduğu SCUD füzelerine karşı önlem olarak Amerikan "Patriot" anti balistik füze sisteminin Türkiye'ye yerleştirilmesi, konunun takip eden yıllarda da gündemde kalmasına ve Türk askeri ve diplomatik yetkililerin bu silah sistemine ilgi göstermesine sebep olmuştur. Türkiye ile ABD arasında süren görüşmelere, 1990'lı yılların ortalarında Türk-İsrail ilişkilerinde hızlı gelişmeler kaydedilmesi ve askeri boyutun bu ilişkilerde çok ön plana çıkması sebebiyle, İsrail de dâhil olmuş ve İsrail-ABD ortaklığında geliştirilen "Arrow-II" adlı hava savunma sistemi geliştirme projesine Türkiye'nin de dâhil edilmesi olasılığı gündeme gelmiştir. Ancak, bu konuda uzun yıllar süren görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır.

George W. Bush yönetimi 2000'li yılların ikinci yarısında yapmış olduğu tehdit değerlendirmeleri sonucu, ABD topraklarına yönelik olarak Ku-

zey Kore'den atılabilecek uzun menzilli balistik füzelere karşı Hawaii'de ve Alaska'da, İran'dan atılabilecek balistik füzelere karşı da NATO üyesi ülkeler olan Çek Cumhuriyeti'nde radar tesisleri ve Polonya'da anti-balistik füze rampaları konuşlandırma kararı almıştır. Ancak 2009 yılında bu kararı gözden geçiren Obama yönetimi, tehdidin kaynağı olarak gördüğü İran'ın füze kapasitesinin daha kısa menzile sahip olduğunu dikkate alarak bu ülkeye daha yakın bir coğrafyada olması sebebiyle Türkiye'ye radar sistemlerinin kurulmasını ve Romanya'ya da füzesar sistemlerinin konuşlandırılmasını önermiştir. Bu öneri Kasım 2010'da Lizbon'da yapılan NATO zirvesinde onaylanmıştır. Kısa süre sonra, Füze Kalkanı'nın önemli ayağı olan Malatya Kürecik'teki radar sistemleri Aralık 2011'de işlevsel hale gelmiştir. Romanya'da kurulmakta olan füzesar bataryalarının da 2015 yılında işlevsel hale gelmesi beklenmektedir.⁷

Füze Kalkanı projesi, Türkiye-İran ilişkilerinde sıkıntılı bir konu başlığı haline dönüşmesinin yanı sıra Türkiye'de iç politika tartışmalarında da ön plana çıkmıştır. Hem hükümet hem muhalefet çevrelerinde, Füze Kalkanı'nın radar sistemlerinin Türkiye topraklarına yerleştirilmek istenmesinin gerçekten Türkiye'nin savunmasına mı katkı yapmak amacı güttüğü, yoksa asıl amacın İran'ın gelişen balistik füze kapasitesini dikkate alarak İsrail'in savunmasına hizmet etmesi mi olduğu en çok gündeme getirilen konu olmuştur. Bilimsel ve teknolojik bakımdan büyük oranda ABD ürünü olan Füze Kalkanı'nın, savunması öngörülen coğrafya dikkate alındığında ve kullanımında uygulanacak komuta-kontrol prosedürleri bakımından NATO projesi olarak görülmesi daha doğru olur. Bu sebeple, Füze Kalkanı'nın özellikle İsrail'i korumak için geliştirildiği görüşü fazla iddialı bir görüş olur. Ancak, sistemin gerektiğinde şartlara bağlı olarak İsrail'i de koruyabilecek kapasiteye sahip olacağını söylemek yanlış olmaz. Buradaki kafa karışıklığını aşmak için bazı hususları belirtmekte yarar var. Öncelikle vurgulanması gereken konu, İsrail-ABD ortaklığı ile geliştirilen ve 2000 yılında ilk test uçuşlarını başarılı bir şekilde yapmış olan "Arrow-II" hava savunma sistemleri İsrail topraklarını İran'dan

Türkiye, 2010 NATO zirvesinde Füze Kalkanı projesinin İttifak bünyesinde konuşlandırılması ve geliştirilmesi kararının alınması tartışmalarında İran'ın "düşman ülke" olarak kayıtlara geçirilmesine şiddetle karşı çıkmış ve bu tavrını kabul ettirmişti.

ya da bir başka bölge ülkesinden gelebilecek olan balistik füze saldırılarına karşı koruyabilecek yeteneğe önemli ölçüde sahiptir. Bununla birlikte ABD'nin Akdeniz'de konuşlandığı deniz kuvvetlerine bağlı Aegis tipi destroyerlerinde bulunan füzesavar sistemleri de tüm Ortadoğu'yu içine alacak ölçekte bir coğrafyada etkili hava savunması sağlayabilecek kapasitededir. Ancak, hiçbir hava savunma sisteminin henüz yüzde yüz etkili olmadığı dikkate alınırsa farklı mesafelerde konuşlandırılmış farklı menzillere ve başlık taşıma kapasitesine sahip balistik füzelere karşı gerektiğinde birbirleriyle entegre bir şekilde çalıştırılabilecek farklı hava savunma sistemlerine sahip olmak hem caydırıcılık açısından hem de gerektiğinde etkili savunma yapabilmek açısından müttefikler arası ilişkilerde tercih edilen bir durum olabilir.

Füze Kalkanı, teorik olarak İsrail'in korunmasına da olanak verecek şekilde geliştirilmiş olmasına karşın, en azından içinde bulunduğumuz konjonktür ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin düşük seviyesi dikkate alındığında, Türkiye'nin kesin bir dille ifade etmiş olduğu itirazı sebebiyle böyle bir amaçla kullanımı söz konusu olmaması gerekir. NATO bünyesinde bu gibi durumlarda nasıl hareket edileceğine yönelik çok sayıda senaryo geliştirilmiştir. Kâğıt üzerinde sistemin hangi şartlarda, ne zaman ve kim tarafından devreye sokulacağı konusunda açık olmayan bir husus yoktur. Müttefik ülke topraklarına ve askeri birliklerine yönelik bir füze saldırı tespit edildiği zaman füze savunma sistemi devreye sokulacaktır. Bununla ilgili olarak birçok kez tatbikatlar yapılmıştır. Ancak, uygulamada yine de bazı gri bölgeler olduğunu kabul etmek gerekir.

Örnek olarak, gelecekte İsrail limanında ya da açıklarında demirlemiş Amerikan (ya da bir başka NATO ülkesinin) donanmasına ait gemilerin bulunduğu bir dönemde, o yönde ilerleyen balistik füzeler tespit edildiği takdirde söz konusu füzelerin İsrail'i mi yoksa müttefik ülke gemilerini mi hedef aldığını düşünerek geçirilecek çok fazla vakit olmayacaktır ve muhtemelen Füze Kalkanı devreye sokularak füzeler havada imha edilmek istenecektir. İsrail bir NATO üyesi değildir, ancak birçok NATO üyesi ülke ile çok yakın ve stratejik seviyede önem arz eden ilişki içindedir. Aynı 1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerinde olduğu gibi.⁸ Bu sebeple, Füze Kalkanı'nın İsrail'i de korumak gibi bir işlevi olup olmadığı Türkiye dışındaki ülkelerde çok fazla gündemde olmayan bir konudur ve Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin seviyesine bağlı olarak gündemde kalıp kalmayacağını da zaman gösterecektir.

Füze Kalkanı konusu etrafında yoğunlaşan tartışmalar, Türkiye'nin hava savunma kapasitesinin ne aşamada olduğu tartışmasını da kısmen gündeme getirmiştir. Türkiye'nin, ABD'den sonra NATO ülkeleri içinde en büyük silahlı kuvvetlere sahip olduğu hep söylenmekle beraber özellikle hava savunma sistemleri bakımından birçok müttefikine ve çevresindeki komşu ülkelere nazaran daha az donanımlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun birçok sebebi vardır ve kendi içinde derinlemesine ve kapsamlı olarak ayrıca irdelenmesi gereken bir konudur. Balistik füzelerin ve kitle imha silahlarının en hızla yayıldığı coğrafya olarak kabul edilen Ortadoğu'nun hızla değişen siyasi konjonktürünü de dikkate aldığımızda ülkemiz topraklarını da koruyacak büyük ölçekli hava savunma sistemlerinin bir par-

çası olmak Türkiye açısından önem arz etmektedir. Bu konuda çeşitli spekülasyonlar üretilmiş ve sistemin Türkiye'yi korumayacağı, ya da çok az bir kısmını koruyacağı ifade edilmiştir. 2002 yılında Prag zirvesinde alınan kararlar çerçevesinde Füze Kalkanı'nın tüm NATO topraklarını koruyacak bir kapasiteye sahip olması prensip olarak kabul edilmiş ve takip eden dönemlerde bu yöndeki kararlılık hep vurgulanmıştır. Sistemin en önemli parçalarından birinin Türkiye topraklarında olması sebebiyle, bir açıdan bakıldığında Türkiye hedef konumunda bir ülke olarak görülebilir, diğer bir açıdan bakıldığında ise, NATO dayanışmasının sağladığı caydırıcılık ile daha güvenli bir ülke olarak görülebilir. Bu ve benzeri tartışmalar Türkiye'nin NATO üyesi olduğu 1952 yılından itibaren ve özellikle Amerikan nükleer silahlarının Türkiye'ye yerleştirilmeye başlandığı 1960'lardan bu yana hep süregelmiştir.⁹ Muhtemelen bundan sonra da devam edecektir. Her iki görüş sahiplerinin de kendilerine göre haklı yönleri bulunmakla beraber, güvenlik konularında geçerli temel prensiplerden birinin "en kötü durum" senaryolarına göre hazırlık yapmayı gerektirdiği göz önüne alındığında istikrarsız bir bölgede bulunan Türkiye'nin Füze Kalkanı projesinde yer almak istemesini anlamak zor değildir. Askeri güvenlik konularının yanında, yüksek teknoloji ve bilimsel birikim kullanmayı ve geliştirmeyi gerektiren hava savunma sistemlerinde Türkiye'nin aktif rol alması, bu alanda gelişmekte olan alt yapısını daha da güçlendirmesine imkân vereceği de göz ardı edilmemelidir.

Bölgesel "Soğuk Savaş" Tartışmaları ve Türkiye'nin Tavrı

İranlı devlet adamlarının Türkiye'de konuşlandırılan Füze Kalkanı'nın radar sistemleri sebebiyle yapmış olduğu sert açıklamalar; yeniden Rusya Devlet Başkanı seçilen Vladimir Putin'in Füze Kalkanı'na karşı alacağını söylediği önlemler ve Türkiye'ye yönelik eleştiriler; ve Suriye'de yaşanan şiddet olayları sonucu Türkiye'nin bu ülkeye yönelik almış olduğu yaptırım tedbirleri Türkiye'nin çevresinde bir "bölgesel Soğuk savaş" mı yaşanıyor sorusunu gündeme getirmiştir. Bu konuda Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğ-

lu İran'a yapacağı ziyaret öncesinde gelişmeleri değerlendirirken "Bölgesel bir soğuk savaş çıkarmak isteyenler var. Bunu engellemeye kararlıyız. Tahran'a götüreceğim önemli mesajlardan biri de budur" şeklinde bir açıklama yapma ihtiyacı duymuştur.¹⁰ Bu açıklamalara rağmen, Beşar Esad yönetimi ile yaşanan sorunların aşılması ve gelişmelerin sıcak çatışmaya yol açması durumunda Suriye'nin askeri kapasitesinin Türkiye'nin güvenliğine ne oranda tehdit oluşturduğu, Rusya'nın Suriye'ye verdiği desteğin askeri boyutunun neler olabileceği konusu gündemde kalmaya devam etmiştir.

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile Suriye, Hafız El Esad yönetiminin 1970'li yıllardan itibaren geliştirdiği yakın stratejik işbirliği çerçevesinde başta SCUD füzeleri olmak üzere, T-20 tankları ve birçok silah ve mühimmat sahibi olmuş ve bunların bazılarını kendi imkânlarıyla daha da geliştirmiştir. Suriye'nin elinde bulunan eski SCUD-C füzelerinin önemli bir kısmının halen kullanılabilir durumda olduğu ve menzillerinin 600 ila 800 km'ye kadar ulaştığı yönünde askeri çevrelerde bilgiler mevcuttur. Aynı şekilde Suriye'nin önemli miktarda kimyasal silah geliştirdiği bilinmektedir. Kimyasal silahları özellikle İsrail'in nükleer gücüne karşı bir caydırıcı unsur olarak geliştirdiklerine inanılmaktadır. Suriye kimyasal silahların üretilmesini, stoklanmasını ve kullanılmasını yasaklayan 1993 tarihli Kimyasal Silahlar Konvansiyonu'na taraf olmayan birkaç ülkeden biridir. Diğer ülkeler arasında Mısır ve İsrail de bulunmaktadır. Dolayısıyla, Suriye'nin kimyasal silah içeren başlık taşıma kapasitesine sahip balistik füzelerinin Türkiye için potansiyel bir tehdit oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Ancak, tehdit, askeri imkân ve kabiliyetler ile niyetlerin bir araya geldiği noktada aktif hale gelir. Aralarında ciddi çıkar çatışması ya da siyasi, ideolojik vs. sorunlar bulunmayan iki ülkenin sahip oldukları silah sistemleri birbirlerine karşı ancak potansiyel tehdit olarak değerlendirilebilir. Çıkar çatışmaları ortaya çıktığında ve sahip oldukları silah sistemlerini diğerine karşı kullanma niyeti oluştuğunda potansiyel tehdit açık bir tehdi-

de dönüşür. Bu hassas bir konudur ve her ülke, diğer ülkelerle ilişkileri hangi seviyede olursa olsun bir yandan o ülkelerin sahip oldukları ya da olmak istedikleri silah sistemlerini göz ucuyla takip eder. Çünkü tehdidi oluşturan askeri imkân ve kabiliyetlerin gelişimi uzun yıllar alabilir ancak ülkelerin siyasi hedeflerinin ve niyetlerinin değişmesi çok kısa sürede olabilir. Bunun en canlı örneği olarak Türkiye-Suriye ilişkileri verilebilir. 1998 yılında savaşın eşiğine gelen Suriye ile Türkiye arasında 2009 yılında 50 kadar işbirliği protokolü imzalanmış, sınırlar kaldırılmış, ortak bakanlar kurulu toplantıları yapılmış, ancak Beşar Esad yönetiminin ülkedeki muhalif unsurlara karşı aşırı güç kullanması ve katliam yapması sonrasında Türkiye-Suriye ilişkilerinde bugünkü duruma gelinmiştir. Benzer şekilde, Türkiye-İsrail ilişkilerinde 1990'larda varılan seviyenin 2000'li yıllar itibarıyla hızla gerilemesi ve neredeyse çatışmanın eşiğine kadar yaklaşması örneği de verilebilir. 1990'lı yıllarda İsrail'in sahip olduğu nükleer silahlar Türkiye için bir tehdit olarak görülmezken, içinde bulunduğumuz dönemde İsrail'in nükleer kapasitesi ciddi bir tartışma konusu haline gelmiştir. Dolayısıyla, tehdit değerlendirmesi yaparken sadece silah sistemlerinin sayısına, tipine ya da kapasitesine değil, yönetimde olanların niyetlerine de dikkat etmek gerekir.

Suriye cephesinde bu gelişmeler yaşanırken, diğer taraftan Rusya'nın almakta olduğu bazı askeri önlemlerle ilgili haberler -ki bunlar Karadeniz ve Kafkaslar'da alçak irtifa hava savunma sistemlerinin konuşlandırıldığına yönelik bilgiler içermektedir, dikkat çekmektedir. Rusya'nın söz konusu hava savunma sistemleri yakın çevremizde uzun yıllardır mevcuttur. Bu yeni bir durum değildir. Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden dönemde yaşanan kaos ortamından Orta Asya ve Kafkasya'da eski Sovyet Cumhuriyetleri ile dil, din, ırk ve kültür ortak paydası olan Türkiye ve İran gibi ülkelerin bu konumlarını kullanarak Rusya Federasyonu'nun çıkarlarına zarar vermesini önlemek ve dış müdahaleleri caydırmak amacıyla 1993 yılında "yakın çevre doktrini" olarak bilinen askeri stratejisini geliştirdi.¹¹ Bu kapsamda bölgedeki konvansiyonel

güçlerini yeniden düzenledi. Ancak, bu gelişmelerin NATO'nun Füze Kalkanı projesinin Türkiye'deki radar tesisini de içine alacak şekilde geliştirilmesi ile ilintilendirilmesi yeni bir gelişme olarak görülebilir.

Rusya'nın Füze kalkanı projesinden ciddi rahatsızlık duyduğu projenin öncülü olan ve Clinton döneminde ABD tarafından 1990'lı yıllarda geliştirilen Ulusal Hava Savunma sistemine karşı en üst seviyeden yapmış olduğu sert açıklamalardan anlaşılmaktadır. ABD yönetimi her ne kadar bu sistemin sadece çok az sayıda füzeyle karşı etkili olabileceğini ve Rusya gibi halen binlerce nükleer füzeyle sahip bir ülkenin bundan etkilenmesinin mümkün olmayacağını söylese dahi Rus liderler bu konudaki rahatsızlıklarını ifade etmekten geri durmamışlardır. Rus yöneticiler, askeri tehditler bir yana, Füze Kalkanı projesi geliştirmenin ABD'ye bilim ve teknoloji alanındaki üstünlüğünü daha da ileri seviyelere çıkarma olanağı verecek olmasından rahatsızlık duymaktadırlar. Çünkü Rusya'nın bu yarışta kalması için gereken mali kaynakları ve bilim ve teknoloji birikimi ABD ile kıyaslandığında yetersiz kalmaktadır.

Aynı çerçevede değerlendirildiğinde, Rusya'nın doğu Akdeniz'de askeri güç bulundurması yeni bir durum değildir. Fakat savaş gemilerinin uzun bir süreden sonra eski müttefiki Suriye'nin limanlarına demirlemesinin, direkt olarak Beşar Esad yönetimine verilmiş bir destek olarak görülmesi de tam doğru bir değerlendirme olmaz. Rusya da Esad yönetiminin kendi vatandaşlarına karşı tutumundan oldukça rahatsızdır. Ancak, durumun kontrolden çıkıp, Libya'da olduğu gibi NATO'nun askeri müdahalesine yol açmasını da kendi çıkarları bakımından uygun bulmamaktadır. Bu sebeple, Rusya Suriye'ye karşı girişilebilecek olası bir dış müdahaleyi caydırmak ve uluslararası ve bölgesel güç dengeleri içinde önemli bir aktör olarak yerini almak amacıyla böyle bir turum sergilemekte olduğunu düşünmek daha isabetli olur. Rusya'nın bu derece müdahil olduğu bir ortamda Suriye ile bir çatışma olmasını beklemek doğru olmaz. Suriye'de sürecin kendi içinde orta vadede bir sonuca ulaşmasını beklemek daha doğru olur. Türkiye'nin nasıl bir tutum

İran'ın sahip olduğu ve İsrail'in her noktasını vurabilecek nitelikteki Şahap-3 füzelerine ileride nükleer başlıklar yerleştirebileceği düşüncesi, İsraili yöneticilerin İran'dan ciddi tehdit algılamasına sebep olmaktadır.

sergileyeceği konusunda Başbakan Erdoğan bazı ipuçları vermiştir ve eğer Suriye'deki olaylar kapsamlı bir iç savaşa ve kitlesel göçlere sebep olur ve kontrolden çıkarsa Türkiye kayıtsız kalmaz diyerek Türkiye'nin hareket alanının sınırlarını da bir bakıma belirlemiştir.

İran'ın Nükleer Programına İsrail'in Tepkisi ve Türkiye'nin Tutumu

İran'ın sahip olduğu ve İsrail'in her noktasını vurabilecek nitelikteki Şahap-3 füzelerine ileride nükleer başlıklar yerleştirebileceği düşüncesi, İsraili yöneticilerin İran'dan ciddi tehdit algılamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, İran'ın nükleer programının söylendiği gibi sadece barışçıl amaçlarla değil, zamanla nükleer silah da yapabilecek şekilde geliştirilmekte olduğuna inanan İsrail yönetimi, İran'a karşı gerekirse askeri güç kullanarak nükleer alanda daha fazla ilerleme kaydetmesini engellemek düşüncesinde olduğunu saklamak gereği duymamaktadır.¹² İsraili yetkililere göre İran'a karşı girişilebilecek askeri bir operasyonun birçok sakıncaları bulunmakla beraber, askeri bir operasyona girişmemenin de ciddi sakıncaları bulunmakta ve bunların başın-

da da İran'ın nükleer silah sahibi olması olasılığı gelmektedir. İsrail için böyle bir durumun kabul edilemez olduğu sıklıkla ifade edilmektedir. Dolayısıyla, siyasi ve diplomatik yollardan ve ekonomik yaptırımlardan sonuç alınamayacağı kanaati kesin olarak İsrail'de olduğu takdirde, İsrail'in askeri bir operasyon düzenlemesi olasılığını daha fazla ciddiye almak gerekir.

Böyle bir olasılık karşısında Türkiye tavrını yıllar önce ortaya koymuş ve hiçbir şekilde İran'a karşı girişilebilecek askeri bir operasyonda yer almayacağını ve ülke topraklarının ya da hava sahasının böyle bir operasyon için kullanılmasına izin vermeyeceğini çok açık ve net bir şekilde dünyaya ilan etmiştir. Bu sebeple, İran'a karşı bir saldırı olduğu takdirde, bunun bir parçası olmayacağını açıklamış olan Türkiye'ye karşı İran'dan bir saldırı yapılması için ortada gerekçe teşkil edebilecek bir durum olmayacaktır. Bununla birlikte, Füze Kalkanı konusundaki görüş ayrılığının da Davutoğlu-Salihi görüşmesinde açıklığa kavuşturulmuş olduğu dikkate alındığında bu olasılığın daha da az olduğunu düşünmek mümkündür. Böyle bir çatışma ortamı ortaya çıktığında Türkiye'nin NATO içinde karar mekanizmalarında olası "ol-

du-bitti” girişimlerine karşı dikkatli olması gerekmektedir. Libya’da Kaddafi yönetimine karşı askeri güç kullanılması NATO’da Kuzey Atlantik Konseyi’nde alınan bir kararla değil, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde alınan 1973 no’lu kararın ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi bazı NATO ülkeleri tarafından “bireysel” olarak ancak birbirleriyle koordineli operasyonu ile ve NATO altyapısını kullanmaları yoluyla gerçekleştirilmiştir. Aradaki ince detay ne olursa olsun Libya operasyonu NATO operasyonu olarak görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’nin genel stratejisi ve yaklaşımı ne olmalıdır sorusuna cevap verebilmek için önümüzdeki kısa ve orta vadede, bir diğer deyişle, gelecek 5 ila 15 yıl içinde bölgede ne gibi gelişmelerin olabileceğini öngörmek gerekir. Böyle bir öngöründe bulunabilmek için birçok konuyla ilgili sağlıklı verilere sahip olmak gerekir. Ancak devletin belli kurumlarının sahip olabileceği bu verilere biz akademisyenlerin ulaşabilmesi pek mümkün değildir. Bu sebeple, öngöründe bulunabilmek için geçmişte meydana gelen olaylar hakkında birinci el arşiv bilgilerine sahip olmak ve oradan hareketle bugün ile benzerlikler üzerinden geleceğe yönelik kestirmeler yapmak mümkün olabilir. Bu oldukça yoğun ve derinlemesine çalışma, bilgi ve tecrübe birikimi gerektiren bir konudur.

ABD’nin sahadan çektiği ve bundan sonra da çekeceği askeri varlığının ortadan kalkmasıyla büyük Ortadoğu’da sahne büyük ölçüde yerel aktörlere kalacaktır. Sahadan askeri varlığının çekilmesi, ABD’nin bölgeye ilgisinin azalacağı ya da olaylara hiçbir şekilde müdahil olmak istemeyeceği anlamına gelmemektedir. Aksine, bölgenin ne yönde ilerleyeceği ABD’nin ulusal çıkarlarını ve başta İsrail olmak üzere bazı stratejik müttefiklerinin çıkarlarını da yakından ilgilendireceği için ABD yönetimleri bir şekilde yerel politikaların oluşumuna ve şekillenmesine etki yapmak isteyeceklerdir. Bu süreçte ABD’nin güvenebileceği bölgesel aktörler ile olan ilişkilerinde yeni rol paylaşımları söz konusu olabilecektir. ABD’nin bölgede ortaklaşa politikalar izleyebileceği potansiyel aktör sayısı fazla değildir. İsrail bunların en başında gelmekle beraber hemen her

ülke ile sorunlu bir konumda olduğu için bölge genelinde ABD ile ortak çıkarları bulunacak diğer ülkelerin kim olduğuna bakmak gerekir. Bunların başında hiç şüphesiz Türkiye gelmektedir. Körfez ülkeleri ve Ürdün ve Lübnan da bu listeye eklenebilir. Yeniden şekillenen siyasi yapısıyla Mısır dahi, Müslüman Kardeşler iktidarında olsa bile, ABD ile iyi ilişkiler geliştirmeye dikkat edecek bir ülke olarak görülebilir.

Suriye’nin ne önde ilerleyeceğini dış ve özellikle iç faktörler belirleyecektir. Coğrafi konumu sebebiyle Suriye’nin hangi noktada olacağı hem İsrail’i hem de İran’ı yakından ilgilendirmektedir. Çünkü İsrail’in güven ve huzur içinde olması Suriye’nin kim tarafından ve nasıl yönetildiği ile yakın alakalıdır. Diğer yandan İran’ın belki de tek müttefiki olan devlet Suriye’dir ve onu kaybetmemek için elinden geleni yapacaktır. Bu noktada Türkiye, Suriye politikasını belirlerken İsrail’in ve İran’ın Suriye ile ilgili stratejilerinin ne olduğunu iyi anlamaya çalışmalıdır.

İran’da halk hareketi yoluyla bir rejim değişikliği beklemek kısa ve orta vadede pek isabetli olmaz. Uzun vadede ise nükleer programının ne aşamaya geleceğini, rejimden ziyade yönetimin kimlerde olacağı belirleyecektir. İran, nükleer silaha giden yolda engelleri aşarsa ve gizli ya da açık bir şekilde nükleer silah sahibi olduğu kanaati hâkim olursa, İran-Türkiye ilişkilerinde bir süre sonra gerilim yaşanacağını öngörmek mümkündür. Yaklaşık son dört yüz yıldır belli bir istikrar içinde ilişkilerini sürdüren ve sıcak bir çatışma yaşamayan Türkiye ve İran bu durumu iyi komşuluk geliştirme isteklerine borçlu olabilirler. Birbirlerine denk güçler olmaları sebebiyle her iki taraf da sıcak bir çatışmanın kazananı olmayacağını farkında olmakta ve bu denkliğin sürmesinde yarar görmektedirler. Fakat, nükleer silah sahibi olması durumunda İran’ın Türkiye karşısında kendini daha güçlü bir konumda hissetmesi ve tarihten gelen rekabetin etkisinde kalması ihtimali dikkate alınması gereken bir durumdur.¹³ Bu sebeplerle, Türkiye açısından, İran’ın nükleer güç olmaması, Suriye’nin de İran etkisinden kurtulacak bir yönetime/rejime sahip olması tercih edilecek durumdur. Ancak, bu hedeflere nasıl varılacağı konusunda Türkiye ile Batılı müttefikleri arasında ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Batılı müttefikleri, gerek İran'a gerek Suriye'ye karşı nihai olarak askeri güç kullanmayı olasılık dâhilinde görürken, Türkiye, özellikle İran konusunda askeri bir operasyona kesinlikle karşı olduğunu, Suriye konusunda ise insani gerekçeler dışında kapsamlı bir operasyona taraf olmadığını hemen her fırsatta dile getirmektedir.

Bölge ülkesi olarak, Batılı ülkelerin İran ve/veya

Suriye'yi hedef alacak askeri operasyonlarının ne gibi kalıcı sorunlar doğurabileceğini son yirmi yılda Irak'ta meydana gelen gelişmelerle tecrübe etmiş olan Türkiye'nin bu ihtiyatlı ve dengeli yaklaşımını doğru bulmaktayım. Böylelikle Türkiye hem Batı kampında olmanın verdiği avantaj ile caydırıcılığını devam ettirmek, hem de bölgesel sorunların kendi aleyhine sonuçlar yaratmasını engellemek imkanına sahip olabilecektir.

DİPNOTLAR

- * Prof. Dr. Mustafa Kibaroglu, Eylül 2011 itibarıyla Okan Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı olarak görev yapmaktadır (mustafa.kibaroglu@okan.edu.tr) ve *Uluslararası Güvenlik ve Türk Dış Politikası* konularında dersler vermektedir. Prof. Kibaroglu 1997-2011 yılları arasında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Öğretim Üyesi olarak görev yapmıştır (kibar@bilkent.edu.tr). Prof. Kibaroglu'nun kitap ve dergilerde yayınlanan akademik çalışmalarına (www.mustafakibaroglu.com) adresindeki kişisel web sitesinden ulaşılabilir.
- 2 Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 23 Aralık 2011 tarihinde Ankara'da düzenlenen "3. Büyükelçiler Konferansı" sırasında yaptığı açılış konuşmasında "Türkiye küresel bir güç olacaktır, bu kaçınılmazdır" şeklinde ifadesiyle Türk dış politikasının geleceğe yönelik hedeflerinin ipuçlarını vermiştir.
- 3 Bu konuda bkz. Gökhan Çetinsaya, "Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı-İran İlişkileri," *KOK Araştırmalar*, Osmanlı Özel Sayısı (2000), s. 11-23; Gökhan Çetinsaya, "Essential Friends and Natural Enemies: The Historic Roots of Turkish-Iranian Relations," *Middle East Review of International Affairs*, Cilt. 7, Sayı. 3, Eylül 2003, s. 116-132; Atilla Eralp and Ozlem Tur, "İran'la Devrim Sonrası İlişkiler", Meliha B. Altunışık (Der.), *Türkiye ve Ortadoğu: Tarih, Kimlik, Güvenlik*, İstanbul, Boyut Kitapları, 1999; Erkan Ertoşun, *Turkish-Iranian Relations After 1990*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2002; John Calabrese, "Turkey and Iran: Limits of a Stable Relationship," *British Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt. 25, Sayı. 1, Mayıs 1998; Robert Olson, *Türkiye-İran İlişkileri: 1979-2004*, Ankara: Babil Yayıncılık, 2005.
- 4 "İran'dan Tehdit: Malatya'yı Vururuz," *Habertürk*, 11 Aralık 2011; "İran: Malatya'daki Füze Kalkanı Sistemini Vururuz," *Milliyet*, 11 Aralık 2011.
- 5 "Türkiye İran'dan Açıklama İstedi," *Sabah*, 14 Aralık 2011; "Bakan Davutoğlu, İran'a Hesap Sordu," *Türkiye*, 14 Aralık 2011.
- 6 Söz konusu projenin teorik temellerini anlamak için 1980'li yıllarda ABD Başkanı Ronald Reagan döneminde ortaya atılan ve "Yıldız Savaşları" olarak bilinen Stratejik Savunma İnisiyatifi'ne (*Strategic Defense Initiative - SDI*) kadar geri gitmek gerekir. Bkz. Mustafa Kibaroglu, "Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi," *Avrasya Dosyası - Amerika Özel Sayısı*, Cilt 6, Sayı 3, Güz 2000.
- 7 Aşamalı olarak geliştirilecek Füze Kalkanı sisteminin tümüyle operasyonel olmasının 2018 yılını bulacağı NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen tarafından Ekim ayında yaptığı bir açıklamasında ifade edilmiştir. <http://en.rian.ru/world/20111005/167417252.html>
- 8 Mustafa Kibaroglu, "Turkey and Israel Strategize" *Middle East Quarterly*, Winter 2002, Vol. 9, No. 1, Middle East Forum, Philadelphia, USA, pp. 61-65.
- 9 Mustafa Kibaroglu, "Reassessing the Role of US Nuclear Weapons in Turkey," *Arms Control Today*, Vol. 40, Issue. 5, Temmuz 2010.
- 10 <http://www.ntvmsnbc.com/id/25311424/>
- 11 Mustafa Kibaroglu, "Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", *Avrasya Dosyası - Rusya Özel*, Bahar 2001, Cilt. 7, No. 1, ASAM, Ankara, s. 95-106
- 12 Mustafa Kibaroglu, "Good for the Shah, Banned for the Mullahs: The West and Iran's Quest for Nuclear Power," *Middle East Journal*, Spring 2006, Vol. 60, No. 2, pp. 207-232
- 13 Mustafa Kibaroglu & Barış Çağlar "Implications of a Nuclear Iran for Turkey," *Middle East Policy*, Winter 2008, Vol. XV, No. 4, pp. 59-80